

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คติความเชื่อหนึ่งๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาอย่างมีความหมายสัมพันธ์กับชีวิตของปัจเจกชน และสังคมชุมชนที่อยู่โดยรอบ เนื่องจากประเพณี พิธีกรรมและสัญลักษณ์ได้ดึงความหมายออกมาจากระบบความเชื่อในบริบทสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ แล้วแผ่คลุมความหมายของความเชื่อนั้นๆ ออกไปสู่สังคมและบุคคล และในระหว่างที่คติความเชื่อนั้นได้แพร่ขยายออกไป สังคมที่รายรอบนั้นก็มิบทบาทในการกำหนดแนวความคิดเกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออกเช่นกัน และหากเราพิจารณาถึงจุดกำเนิดของความเชื่อหรือประเพณี พิธีกรรมใดๆ ในสังคมหนึ่งๆ ก็จะพบว่าระหว่างที่สังคมได้ดำเนินมาในอดีตนั้น ต้องเผชิญกับปมปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเมื่อถึง ณ ภาวะหนึ่ง สังคมก็มักกลไกที่จะขจัด หรือตอบโต้กับปมปรากฏการณ์ที่สังคมนั้นประสบอยู่ โดยมีการก่อรูปแนวความคิดเป็นคติความเชื่อและพิธีกรรมขึ้นมา ดังนั้นหากเราทราบและเข้าใจเงื่อนไขทางสังคมในฐานะที่เป็นเงื่อนไขปมที่เกิดแนวความคิดนี้ขึ้นมาก็จะทำให้ทราบถึงเหตุผลของการเกิดขึ้นของประเพณี พิธีกรรม รวมถึงแนวความคิดว่าเกิดขึ้นมาเพื่อโต้ตอบ หรือต้องการแสดงออกอย่างสัมพันธ์กับภาวะโครงสร้างทางสังคมขณะนั้นอย่างไร

ดังนั้นการทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมหนึ่งๆ จึงเป็นการเริ่มต้นเพื่อเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ ด้วยเช่นกัน คำว่า โครงสร้างทางสังคม จึงแปลว่า การที่คนกลุ่มต่างๆ ทั้งคนที่มีอำนาจ มีโภคทรัพย์ มีเกียรติยศ อันไม่เท่าเทียมกันมาอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบหนึ่ง โดยในโครงสร้างสังคมทุกๆ โครงสร้าง มีอุดมการณ์ ที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งก็คือ ความคิดของคนในสังคม และส่วนที่เป็นความคิดที่คอยจรโลงโครงสร้างของสังคมเอาไว้ นั่นก็คือ วัฒนธรรมนั่นเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2540, น. 97-98)

สังคมและวัฒนธรรมสมัยสุโขทัยนั้นมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ดังเห็นสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าหลักฐานเกี่ยวกับพระร่วง จะไม่ได้มีมากไปกว่า วรรณกรรมมุขปาฐะ หรือตำนานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น พงสาวดารเมืองเหนือ พงสาวดารโยนก หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า ชินกาลมาลีปกรณ์ จุลยุทธการวงศ์ เป็นต้น ซึ่งหลักฐานแต่เพียงเท่านี้ ไม่อาจเป็นหลักฐานยืนยันถึงความมีตัวตนของพระร่วง ว่าจะเป็นกษัตริย์องค์ใด องค์หนึ่ง ของ อาณาจักร

สุโขทัย เป็นนามเรียกถึงกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงทุกพระองค์ หรือจะเป็นวีรบุรุษ ผู้นำตามความเชื่อของชุมชนแถบอาณาจักรสุโขทัย

ความหมายของ"พระร่วง" จึงเป็นลักษณะของบุคลาธิษฐานที่ปรากฏเรื่องเล่าสืบต่อกันมาในรูปแบบของตำนานเมือง ตำนานพื้นบ้าน และตำนานทางศาสนา โดยแพร่หลายในดินแดนภาคเหนือตอนล่างและทางตอนเหนือของสยามประเทศ ก่อนจะกระจายตัวมายังดินแดนภาคกลาง ในเขตเมืองละโว้หรือลพบุรีเค้าโครงเรื่องเล่าของพระร่วงจะปรากฏให้เห็นในเอกสารต่างๆ เช่น พงสาวดารลาวเฉียง ซึ่งต่อมาเรียก "พงสาวดาร โยนก" ตลอดจนชินกาลมาลีปกรณ์ และตำนานพุทธลี้ภัย¹ ได้ให้ภาพลักษณะของพระร่วงในลักษณะของผู้นำหรือวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (Culture hero)¹ โดยแสดงลักษณะของผู้มีฤทธิ์ ผู้มีอำนาจ มีความรู้ความสามารถ โดยมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ผูกพันกับชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันของชาวบ้าน ตลอดจนแสดงให้เห็นในลักษณะของ "ภูมินาม" ในสถานที่ต่างๆ ตามเรื่องเล่าและคติความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา

เรื่องราวของ "พระร่วง" ปรากฏในบริบททางประวัติศาสตร์ไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 มีลักษณะเป็นตำนานบรรพบุรุษในตำนานเมือง ซึ่งแพร่หลายในแถบเขมรและมอญ ก่อนจะถูกเชื่อมโยงเข้ากับประวัติความเป็นมาของเมืองในแถบภาคเหนือตอนล่าง รู้จักกันในรูปแบบของเพลงพระโอง (พระทอง) และเพลงนางนาค ซึ่งทั้งสองเพลงนี้ก็ได้เผยแพร่เข้ามายังสยามประเทศ โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยา¹ มีการบรรเลงเพื่อใช้ประกอบพิธีแต่งงาน ต่อมาได้รับการยกย่องให้เป็นเพลงไทยเดิมโบราณยุคแรกๆ ของไทย ซึ่งผูกจากตำนานที่กล่าวถึงพระทองผู้เป็นเจ้าเมืองได้บำเพ็ญตบะอยู่ริมแม่น้ำใหญ่จนพบกับนางนาค และได้ร่วมอภิรมย์สมสู่ จนเกิดเป็นทารกชายได้นามต่อมาเป็น "พระร่วง" และสืบราชสมบัติของพระทอง

นอกจากนี้ เรื่องราวของ "พระร่วง" ยังเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตำนานนิทานพื้นบ้าน ที่สอดคล้องกับภูมิประเทศและลักษณะทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ตำนานพระร่วงช่วยน้ำ, ตำนานขอมดำดิน, เรื่องพระร่วงมีวาจาสิทธิ์, ตำนานพระร่วงอรุณราชกุมาร, ตำนานพระร่วง-พระฤๅ (พระลือ), เรื่องพระร่วงทรงว่าว, ข้าวตอกพระร่วง, ปลาพระร่วง, โขกพระร่วง (เรื่องพระร่วงลับพระบรรค์), ตำนานการทอดยอดผักบั้งจากแก่งหลวง แม่น้ำยม ศรีสังขาลย์ ที่กล่าวถึงเรื่องพระร่วงเสด็จไปหามารดาในนาคพิภพและหายลงไปในแก่งหลวง โดยเชื่อกันว่า เมื่อใดที่ผักบั้งจากแก่งหลวงทอดยอดขึ้นไปพันพระบรมธาตุพระร่วงจะเสด็จคืนนครฯลฯ

¹ ผู้นำทางวัฒนธรรมมักจะเป็นไปในลักษณะ Culture Hero อันมีลักษณะถึงความจริง ทำหน้าที่เผยแพร่ความคิด และความเชื่อต่างๆ บางครั้งตัวบุคคลก็เป็นสิ่งสมมุติประกอบสถานการณ์ ซึ่งไม่สามารถให้เหตุผลให้ชัดเจนเชิงวิทยาศาสตร์ได้ (ธิดา สาระยา "ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปงเมือง" วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 ตุลาคม-พฤศจิกายน 2522. พระนคร, หน้า 15-21, อ้างใน อุดม รุ่งเรืองศรี (2546, น. 8))

จากผลการศึกษาเรื่องเมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย ของศรีศักร วัลลิโภคม (2532) ทำให้เรามองเห็นภาพของพัฒนาการการเริ่มก่อตัวเป็นชุมชน เป็นเมือง และเป็นนคร ของผู้คนในแถบนี้ได้ชัดเจนมากขึ้น โดยจะเห็นว่าอาณาจักรสุโขทัยโบราณนั้นความหมายครอบคลุมมากกว่าเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัย ที่เป็นภาพเมืองเก่าในปัจจุบันนี้เท่านั้น ดังนั้นความหมายของอาณาจักรสุโขทัย จึงหมายรวมไปถึงวัฒนธรรมสุโขทัยด้วยเช่นกัน

เมื่อประวัติศาสตร์ชาติไทยเป็นแบบจารีต อาณาจักรไทยจึงมีพัฒนาการบ้านเป็นลำดับที่เริ่มต้นจากยุคสุโขทัย สู่ยุคอยุธยา ยุครัตนโกสินทร์ ทำให้สุโขทัย เป็นเรื่องราวที่มีการส่งผ่านมายังคนรุ่นหลัง ผ่านการบันทึกเป็นประวัติศาสตร์แห่งชาติ ดังนั้นพระร่วงจึงมีสองบทบาทต่อคนสุโขทัยในปัจจุบัน คือ เป็นพระมหากษัตริย์ของชาติไทย มีบุญบารมี ฯลฯ และเป็นพระร่วงของคนพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น มีวาจาสิทธิ์ และเปรียบเสมือนเป็นผู้ให้กำเนิด ให้เป็นไปตามแต่ละแห่งพื้นที่ ดังนั้นในสำนึกของคนสุโขทัยยุคปัจจุบัน จึงเป็นผลของการผสมผสานของการรับรู้ ความเชื่อในเรื่องราวของพระร่วง ทั้งสองบทบาทนี้ ดังกล่าวไว้ในบทความเรื่อง นาฏกรรมของรัฐ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555, น. 30) ว่าประวัติศาสตร์ชาติไทย วางอยู่บนความเชื่อบางอย่างที่ประชาชนยอมรับ ทั้งเรื่องความเชื่อโบราณที่สืบทอดมาและเรื่องความเชื่อที่ปลูกฝังลงไปใหม่ ซึ่งเป็นความเชื่อโดยบริสุทธิ์ใจ นั่นจึงทำให้สำนึกเรื่องพระร่วงของคนสุโขทัย คือ พระร่วงเป็นผู้ที่มีตัวตนจริงพร้อมอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และวาจาสิทธิ์

ซึ่งคตินความเชื่อเรื่องพระร่วงวาจาสิทธิ์ เป็นความเชื่อของชาวสุโขทัย ที่มีการสืบทอดผ่านการบอกเล่าจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของตำนานต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระร่วง โบราณวัตถุต่างๆ เช่น เครื่องรางของขลัง (พระร่วงหลังรางปืน) คติคำสอนของพระร่วง และโบราณสถานต่างๆ เป็นต้น และ“คำสาปพระร่วง” ของชาวบ้านปากน้ำ อำเภอสวรรคโลก ก็เป็นอีกวาจาสิทธิ์ของพระร่วงจากเรื่องเล่าอันเกิดมาจากตำนานพระร่วงวิ่งว่าวว่า “พระร่วงเป็นกษัตริย์ที่ทรงโปรดการเล่นว่าวมาก ในวันหนึ่งพระร่วงได้วิ่งว่าวแล้วเชือกเกิดขาด ว่าวลอยตามลมมาทางทิศใต้ พระร่วงจึงมาตามหาว่าวตามลำน้ำยมสายเก่า จากบ้านหมอนสูง บ้านพระปรารักษ์เหนือจนถึงบ้านปากน้ำซึ่งมีวัดอยู่ติดกับลำน้ำ พระร่วงมาพบชาวบ้านปากน้ำ จึงได้ถามชาวบ้านปากน้ำว่า เห็นว่าวไหม? พระองค์ถามชาวบ้านคนแล้วคนเล่า ก็ไม่มีใครบอกพระองค์ อีกทั้งยังไม่มีน้ำใจให้น้ำดื่มแก่พระองค์ที่มาแวะถามหาว่าว พระร่วงจึงโกรธชาวบ้านปากน้ำมาก จึงกล่าวคำวาจาสิทธิ์ออกไปว่า “ขอให้พวกมึงจงอย่าได้รวมกลุ่มกันคิดเลย” แต่ไม่ว่าเวลาจะผ่านไปกี่ร้อยปี ตำนานพระร่วงเจ้า ยังคงฝังแน่นอยู่ในสำนึกของคนที่นี่ ว่าบ้านปากน้ำถูกพระร่วงสาปให้ชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรร่วมกันได้สำเร็จ

ดังนั้นการพยายามจะทำความเข้าใจในคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ที่ปรากฏขึ้นในชุมชนของจังหวัดสุโขทัย จึงไม่ใช่เพียงการศึกษาเรื่องพระร่วง และ ความเชื่อ ของชาวสุโขทัย เท่านั้น เพราะนั่นคงทำให้เราเห็นแต่เพียงภาพของกำเนิดพระร่วง ตามตำนานต่างๆ หรือเรื่องเล่าที่สืบทอดต่อกันมา และความมีวาจาสิทธิ์ของพระร่วง(คำสาปพระร่วง)ที่สัมพันธ์กับชุมชนแต่ละแห่ง ของอาณาจักรสุโขทัยเดิม ซึ่งคงไม่อาจจะทำให้เข้าใจในคติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วงได้ทั้งหมดว่า เหตุใดพระร่วงจึงต้องสาปให้ชุมชนแห่งนี้ เป็นไปในรูปแบบลักษณะนี้ และสาปให้อีกชุมชน เป็นไปในอีกรูปแบบลักษณะหนึ่ง อะไรคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังของการตั้งคำสาปพระร่วงมาใช้ เป็นสิ่งทำงานวิจัยชิ้นนี้ใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการทำการศึกษาถึงบทบาทและความหมายของคติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วงที่ปรากฏในชุมชนของจังหวัดสุโขทัย โดยใช้ชุมชนปากน้ำ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เป็นชุมชนตัวแทนของการศึกษาในครั้งนี้

การที่ชุมชนบ้านปากน้ำ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ถูกเลือกให้เป็นชุมชนตัวแทนของชุมชนในจังหวัดสุโขทัย ก็ด้วยเหตุที่ว่าบ้านปากน้ำเป็นชุมชนโบราณเก่าแก่ ที่มีอดีตสืบทอดร่วมกันมาอย่างยาวนาน จึงไม่อาจจะระบุช่วงเวลาของการก่อตั้ง หรือรวมตัวขึ้นมาเมื่อใด แต่จากการคาดคะเนการดำรงอยู่ของชาวบ้านที่อยู่สืบกันมาประมาณ 7 - 8 ชั่วคน จึงน่าจะมียุอายุประมาณกว่า 400-500 ปี และมีหลักฐานทางโบราณคดี คือซากพระธาตุเก่า ของวัดปากน้ำ และวัดมาบป่าเลา ทำให้เราทราบว่า ชุมชนบ้านปากน้ำ เป็นชุมชนเก่า อีกแห่งหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย เพราะจากหลักฐานที่พบนั้นเป็นเพียงร่องรอยการตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนขนาดเล็กหาได้มีข้อบ่งชี้ให้เห็นว่ามีระดับของการรวมตัวกันมากถึงขั้นการเป็นเมืองที่มีการอยู่อาศัยหนาแน่น ซึ่งต้องการระเบียบแบบแผนการปกครองที่มั่นคง ไม่แต่จากประวัติความเป็นมาของชุมชน กล่าวไว้ว่า บ้านปากน้ำ นั้นมาจากภูมิประเทศที่เป็นบริเวณปากน้ำแม่น้ำยม (สายเก่า) ปัจจุบันคือบริเวณหน้าวัดปากน้ำ ในอดีตนั้นเรียกว่า “ท้ายตลาด” มีการค้าขายกัน โดยทางน้ำ และการเดินทางสัญจรของคนในสมัยโบราณ ก็ใช้แม่น้ำ เป็นเส้นทางในการสัญจร เช่นกัน ทำให้แม่น้ำนั้นมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต และเป็นแหล่งปัจจัยหลักในการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในสมัยโบราณ

จากบริเวณส่วนที่เรียกว่าท้ายตลาด น่าจะเป็นปัจจัยหลักทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการตั้งชุมชนขึ้นบริเวณนี้ โดยชาวบ้านเล่าว่า เมื่อมีการขุดลอกคลองแม่น้ำยมสายเก่า บริเวณนี้ มีการขุดพบซากเรือโบราณและสินค้าเก่า เป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากผู้รับเหมาที่ทำการขุดลอก และชาวบ้านที่ไม่เห็นความสำคัญของหลักฐานทางโบราณวัตถุ พวกเขาคิดว่าไปขาย หรือเอาออกไปจากพื้นที่บ้านปากน้ำไปเสียโดยมาก ทำให้ของเก่าที่ถูกค้นพบ หายไปเกือบหมด ส่วนที่เหลือบ้าง ก็พบได้ตามบ้านของผู้ที่เก็บรักษาเอาไว้เป็นสมบัติของครอบครัวไป

อีกปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ทำให้เลือกชุมชนบ้านปากน้ำมาศึกษา คือ ช่องว่างของความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจระหว่างผู้คนในชุมชน นั้นห่างกันมาก กล่าวคือ มีกลุ่มคน หรือกลุ่มครอบครัว ที่มีปัจจัยการผลิต มีทรัพย์สินมากอยู่กลุ่มหนึ่ง และอีกกลุ่มที่มีความห่างของช่องว่างแตกต่างจากกลุ่มแรกเป็นอย่างมาก คือ มีปัจจัยการผลิตน้อย หรืออาจกล่าวได้ว่าแทบจะไม่มีเลย โดยอาจกล่าวอย่างง่ายคือ ช่องว่างของความแตกต่างระหว่างคนรวยและคนจนนั้นมีมาก และแม้ว่านี่เป็นภาพที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าในปัจจุบัน ของชุมชนบ้านปากน้ำ แต่หลังจากการศึกษาชุมชนแล้ว การใช้แว่นตามอง หรือผ่านกระจก จะทำให้ผู้ศึกษาและชาวบ้านมีความเข้าใจในเหตุแห่งปัจจัยนี้ได้มากขึ้น ว่าเหตุใดชุมชนแห่งนี้จึงมีช่องว่างของความแตกต่างกันในสภาพชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจอย่างมากเช่นทุกวันนี้

ดังนั้น คำสาปพระร่วง (วาทสิทธิ์) จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งคำถามในการวิจัยครั้งนี้ว่าเพราะเหตุใด ตำนานของพระร่วง – คำสาปพระร่วง(วาทสิทธิ์) ที่พระร่วงได้สาปไว้ให้กับชาวบ้านปากน้ำ จึงยังคงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน และชาวบ้านมีวิธีการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่างๆ ในสังคมภายใต้ระบบความเชื่อดังกล่าวอย่างไร แม้ว่าพระร่วงและคำสาปพระร่วงจะเป็นเรื่องจริงหรือไม่ก็ตาม

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

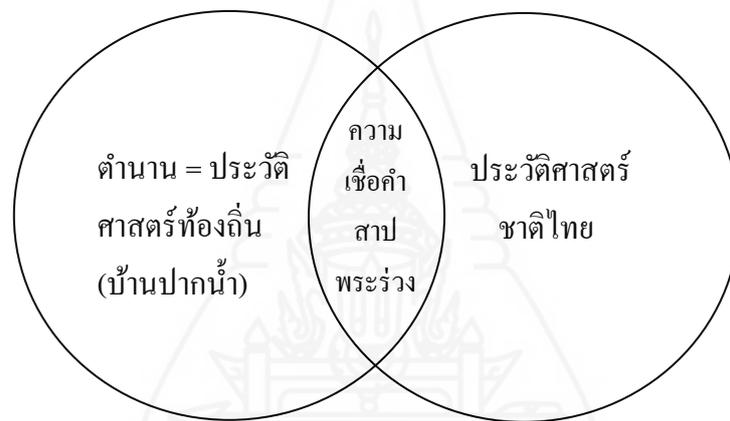
2.1 เพื่อศึกษาบทบาทและความหมายของคติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วงที่ปรากฏในชุมชนชาวปากน้ำ จังหวัดสุโขทัย

2.2 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สาเหตุของการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของคติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วงที่ปรากฏในชุมชนชาวปากน้ำ จังหวัดสุโขทัย ในปัจจุบันเพื่อใช้วิเคราะห์ผลกระทบที่มีต่อโลกทัศน์ทางการเมืองของชาวปากน้ำ

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาเรื่อง บทบาทและความหมายของคติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วงที่ปรากฏในชุมชนของจังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาชุมชนบ้านปากน้ำ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เป็นการศึกษาที่มุ่งเข้าใจกระบวนการที่ทำให้ความหมายของ “คติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วง” มีบทบาทในชุมชนของจังหวัดสุโขทัย โดยผ่านภาพชุมชนบ้านปากน้ำ ซึ่งเป็นตัวแทนชุมชนหนึ่งของจังหวัดสุโขทัยที่คติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วงยังคงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

ซึ่งกระบวนการที่ทำให้ “คติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วง” มีบทบาทและความหมายต่อคนในสังคมสุโขทัย นั้นเกิดจากอะไร และความน่าสนใจในปรากฏการณ์นี้อีกประการหนึ่งคือ เหตุใดความเชื่อที่ยังพิสุจน์ไม่ได้ดังกล่าวจึงสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่ทั้งทางเทคโนโลยี ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ นั้นหมายถึง ระบบความเชื่อคำสาปพระร่วงที่ถูกถ่ายทอดผ่านตำนานของท้องถิ่น มีการปรับเปลี่ยนในความหมายและความสำคัญผ่านผู้คน และช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กล่าวคือการอธิบายถึงพลังที่อยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์ดังกล่าว กลุ่มผลประโยชน์และการต่อสู้ของกลุ่มผลประโยชน์ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์นี้ด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543, น. 21) โดยใคร เพื่อให้เกิดผลอย่างไร ต่อใคร

ภาพที่ 1.1 แสดงกรอบแนวคิดกระบวนการสร้างประวัติศาสตร์จากความเชื่อ

การตั้งต้นเพื่อทำความเข้าใจคำสาปพระร่วงในฐานะประวัติศาสตร์และตำนานปรัมปรา นั้นเริ่มจาก ตำนานคำสาปพระร่วงอันมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์โดยตรงกับตำนานพระร่วง เพราะพระร่วงมีคุณลักษณะเด่นคือวาจาสิทธิ์ เมื่อเอ่ยกล่าวสิ่งใดออกมาแล้ว สิ่งนั้นจะเป็นจริงเสมอ ทำให้ในการศึกษาบทบาทและความหมายของคติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วง จึงต้องทำความเข้าใจอย่างจริงจังกับตำนานปรัมปรา เพราะพระร่วงจากคำบอกเล่า เป็นเสมือนวีรบุรุษของคนสุโขทัย ดังนั้นจึงไม่ให้ความสำคัญกับการตั้งคำถามว่าพระร่วงมีตัวตนจริงหรือไม่ อย่างไร มากเท่ากับความหมายของคำสาปพระร่วงที่ส่งผลให้มีหน้าที่ บทบาทอย่างไรในสังคม แต่เมื่อประวัติศาสตร์ชาติไทยได้อธิบายบ่งบอกว่า “พระร่วง” เป็นกษัตริย์องค์หนึ่ง เป็นราชวงศ์หนึ่งของกรุงสุโขทัย ดังนั้นสถานะของพระร่วงจึงมีการซ้อนทับ ทั้งจากตำนานวีรบุรุษพระร่วง และพระร่วงกษัตริย์นักปกครองที่ดีของกรุงสุโขทัย ทำให้สถานะของประวัติศาสตร์และตำนานปรัมปรา ใน

กรณีของคำสาปพระร่วงไม่อาจแยกออกจากกันได้ โดยเพราะความแข็งแรงของประวัติศาสตร์ชาติไทย ที่ไม่สามารถตอบคำถาม ที่ควรจะมีคำตอบได้ และเพราะตำนานปรัมปราไม่เป็นที่ยอมรับตามแนวทางการศึกษาที่เป็นวิทยาศาสตร์ จึงต้องมีการผสานเข้ากันระหว่างประวัติศาสตร์และตำนานปรัมปรา และอีกนัยยะหนึ่งของความต่าง คือ ตำนานคำสาปพระร่วง ที่คนทั้งสองวัฒนธรรมสร้างขึ้นมีความแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างนี้มีความสำคัญ จึงต้องมีการเปรียบเทียบกันในด้าน เพื่อค้นหาคำตอบของงานวิจัยในครั้งนี้

3. สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานการศึกษาว่า “คติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วง” ถูกนำเข้ามาให้มีบทบาทในสังคมชุมชนบ้านปากน้ำ ด้วยการสร้างความหมายให้คำสาปพระร่วงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในชุมชน เพราะเหนือกว่าความหมายของคำสาปพระร่วง คือความหมายของพระร่วง ซึ่งหมายถึง ผู้ก่อกำเนิด ผู้สร้าง ผู้จุดประกาย ความศักดิ์สิทธิ์ ความมั่นคงต่างๆ ให้กับสรรพสิ่งบนโลกนี้ โลกหน้า ดังนั้น คำสาปพระร่วงจึงมีความหมาย และความสำคัญคู่เดียวกับความหมายของพระร่วง และเมื่อคำสาปพระร่วงกลายเป็นความเชื่อของชาวปากน้ำ ที่ส่งต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านเรื่องเล่า เป็นตำนาน จนกลายเป็นประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น ยิ่งเป็นการย้ำว่า คำสาปพระร่วงเป็นส่วนหนึ่งของชาวปากน้ำ เพราะชาวบ้านนับถือ และเชื่อถือ โดยไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ว่าคำสาปพระร่วงเป็นเรื่องจริงไหม เพราะไม่เคยตั้งคำถาม กล่าวคือ การเชื่อในคำสาปพระร่วงของชาวปากน้ำเป็นเรื่องที่ดี เชื่อแล้วทำให้เกิดความสงบสุขทั้งตนเอง ครอบครัวและชุมชน เพราะแม้ว่า คำสาปพระร่วง จะเป็นการสาปให้ชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรร่วมกันได้สำเร็จ ซึ่งเป็นความหมายในด้านลบต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมก็ตาม แต่หากมองในมุมกลับจะพบว่า ทุกๆ ครั้ง หรือปรากฏการณ์ของการล่มสลายของกลุ่มต่างๆ หรือการล้มเลิกความคิด กิจกรรม หรือโครงการ ต่างๆ ที่ไม่สามารถหาข้อยุติได้ว่าควรจะทำอย่างไรต่อไปดี หรือว่าใครคือคนรับผิดชอบในความผิดพลาด (ใครผิด) ฯลฯ การยุติเหตุการณ์ดังกล่าว ด้วยคำตอบว่า เพราะพระร่วงได้สาปพวกเราไว้แล้ว จะเป็นการจบอย่างบัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่น ด้วยเพราะไม่ต้องมีใครต้องรับผิดชอบ แล้วเราค่อยมาเริ่มต้นกันใหม่ได้อยู่เสมอ

กล่าวคือ เมื่อคำสาปพระร่วงถูกนำมาใช้เป็นคำตอบต่อทุกเหตุการณ์/การกระทำที่ไม่สามารถทำร่วมกันสำเร็จได้ เพื่อให้เหตุการณ์ทุกอย่างดูเบาลง ไม่ร้ายแรงจนเกินไป จึงอาจนับได้ว่า คำสาปพระร่วงเป็นยุทธวิธีในการปกครองตนเองของชาวบ้านปากน้ำ ถือเป็นการประนีประนอมเพื่อลดความขัดแย้ง ในการกระทบกระทั่งระหว่างสมาชิกในชุมชน ที่มีการปกครองไม่ซับซ้อน เป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนอย่างชุมชนบ้านปากน้ำ และยิ่งไปกว่านั้น เมื่อมองคติความเชื่อ

เรื่องคำสาปพระร่วง วาจาสิทธิ์พระร่วง และพระร่วงในฐานะวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์สัมพันธ์ เข้ากันได้กับวัฒนธรรมชาติ อัตลักษณ์ท้องถิ่นดังกล่าวจึงถูกอธิบายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวัฒนธรรมราชสำนัก โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อสร้างระบบวัฒนธรรมอันเป็นหนึ่งเดียวกันขึ้นเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยมีวัฒนธรรมราชสำนักอยู่สุดยอดในแง่ความประณีตและความเป็นไทย และมีวัฒนธรรมท้องถิ่นอันหลากหลายเป็นรองลงมา แต่ก็สัมพันธ์เชื่อมโยงกันหมด อันเป็นกระบวนการสร้าง ควบคุม และกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่น และวัฒนธรรมแห่งชาติ ระหว่างประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ชาติไทย โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างรัฐชาติของไทย เพราะรัฐชาติก็เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมเช่นกัน

4. ขอบเขตของการวิจัย

ด้านพื้นที่ประชากร : ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ชุมชนบ้านปากน้ำ ต.ปากน้ำ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีจำนวน 12 หมู่บ้านอยู่ในเขตการปกครองปัจจุบัน มีพื้นที่ จำนวน 67 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำยม มีแหล่งชุมชนหนาแน่นบริเวณปากแม่น้ำยมสายเก่า คือหน้าวัดปากน้ำนั่นเอง และบ้านปากน้ำยังเป็นชุมชนโบราณเก่าแก่ มีอดีตสืบทอดร่วมกันมาอย่างยาวนาน ผู้คนมีความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ชัดเจน

ด้านเนื้อหา : เป็นการศึกษาวิจัยที่ต้องการศึกษากระบวนการที่ทำให้ความหมายของ “คติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วง” มีบทบาทในชุมชนของจังหวัดสุโขทัย โดยผ่านภาพชุมชนบ้านปากน้ำ ซึ่งเป็นตัวแทนชุมชนหนึ่งของจังหวัดสุโขทัยที่คติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วงยังคงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน เท่านั้น

5. ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาบทบาทและความหมายของคติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วง ผ่านบริบทของชุมชนหนึ่ง คือชุมชนปากน้ำ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ซึ่งจะนับเป็นตัวแทนเมืองสุโขทัย อันเป็นเมืองเก่าที่มีความเป็นมาในอดีตมาอย่างยาวนาน และเมืองสุโขทัยในฐานะตัวแทนของเมืองที่ให้กำเนิดตำนานพระร่วง

6. ข้อจำกัดในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดหลายอย่างที่มีผลโดยตรงต่อความไม่สมบูรณ์เต็มที่ของการศึกษา คือ

6.1 ข้อจำกัดของผู้ศึกษาเอง คือ ด้านความสามารถ ทั้งในเรื่องการอ่านงานต้นฉบับ (โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ) ของวิธีการศึกษาด้านต่างๆ เรื่องการรวบรวมความคิด ความอ่าน ให้ออกมาเป็นภาษาที่สื่อสารได้อย่างตรงเป้าหมาย และการใช้ภาษาเขียนงานด้านวิชาการที่ยังอ่อนด้อย ประสพการณ์นัก อีกทั้งด้านเวลา อันเป็นข้อจำกัดที่ดูเหมือนจะเป็นข้ออ้างของการทำงานล่าช้าของผู้ศึกษาเอง แต่เวลาก็ถือเป็นปัจจัยหลักในการทำการศึกษางานครั้งนี้ยิ่ง เริ่มตั้งแต่กระบวนการเก็บข้อมูลในพื้นที่ ซึ่งข้อมูลบางอย่างต้องเก็บในเวลาที่ยากจัด และถูกจำกัดในวันและเวลามาแล้ว เช่น งานบุญประเพณีของชุมชน การทำพิธีต่างๆ เป็นต้น ดังนั้น หากผู้ศึกษาติดในงานประจำ ก็ทำให้พลาดในการเก็บข้อมูลในครั้งนั้นไปอย่างน่าเสียดาย

6.2 ข้อจำกัดด้านข้อมูลที่เกี่ยวข้อง มีทั้งข้อมูลที่ต้องอาศัยการเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยวิธีการมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ อันเป็นปัญหาสืบเนื่องจากข้อ 1 อย่างที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น และข้อมูล หนังสือ ตำรา งานวิจัย ตลอดจนบทความ เกี่ยวกับ เรื่องคติความเชื่อ ตำนานพระร่วง มีน้อย และหายากสำหรับผู้ศึกษาที่ไม่ได้อยู่ในสถานะที่จะสามารถเดินเข้าไปใช้บริการหอสมุดของสถาบันการศึกษาต่างๆ ได้อย่างง่ายดายนัก อีกทั้งการใช้งานระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่ยังเป็นปัญหาทั้งเรื่องความเร็ว และความสะดวกในการใช้งาน เพราะบางเว็บไซต์จะต้องใช้เครือข่ายของสถาบันการศึกษาเท่านั้นจึงจะสามารถเข้าใช้ หรือดาวน์โหลดข้อมูลต่างๆ ได้

6.3 ข้อจำกัดเกี่ยวกับวิธีการศึกษา เนื่องจากวิธีการศึกษาด้านรัฐศาสตร์ในปัจจุบันแต่เพียงอย่างเดียว ไม่สามารถจะทำให้ได้คำตอบต่อปัญหาการวิจัยในครั้งนี้ได้อย่างครอบคลุม ดังนั้นผู้ศึกษาจึงต้องใช้ความพยายามในการศึกษาแสวงหาวิธีการศึกษาอย่างหลากหลายมากขึ้น ทั้งด้านวัฒนธรรม ชุมชน โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และเปิดโลกทัศน์ให้กับวิธีการศึกษาด้านอย่างคติชนวิทยา โดยวิธีการทั้งหมดที่กล่าวมา หากจะใช้วิธีการศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่งก็คงไม่สามารถทำให้การศึกษาในครั้งนี้ สำเร็จลงได้อย่างสมบูรณ์เป็นแน่ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงต้องพยายามหาความลงตัวของแต่ละวิธีการศึกษา อันเป็นความเฉพาะตัวต่อประเด็นที่ศึกษาในครั้งนี้อย่างยากลำบากยิ่ง ด้วยเพราะความอ่อนด้อยประสพการณ์ของผู้ศึกษาเอง และความสามารถในการอ่านงานต้นฉบับของวิธีการศึกษาต่างๆ ที่ต้องการเรียนรู้ จึงยิ่งทำให้เกิดความล่าช้าในการทำงาน เพราะต้องตามหางานศึกษาและวิเคราะห์งานศึกษาในแต่ละสกุลความคิดอีกชั้นหนึ่ง เพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการศึกษาที่เหมาะสมและลงตัวในงานศึกษาครั้งนี้ที่สุด

7. นิยามศัพท์เฉพาะ

7.1 **คติความเชื่อ** หมายถึง การนับถือ เชื่อถือของชาวปากน้ำ จังหวัดสุโขทัยในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีการส่งผ่านต่อคนรุ่นหลังเรื่อยมา โดยกลุ่มคนที่นับถือคติความเชื่อ มีทั้งในด้านดีและด้านร้าย ในด้านดีนั้น เป็นความเชื่อถือและเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งนั้นจึงมีอำนาจ มีอิทธิพลกำหนดต่อการดำรงชีวิตของคนกลุ่มนั้นๆ ในด้านร้าย เป็นความเชื่อว่าสิ่งต่างๆ เป็นบ่อเกิดแห่งความชั่วร้าย อาจนำมาซึ่งความทุกข์แก่บุคคล ความเสื่อมแก่ชุมชน หรือภัยพิบัติต่อมนุษย์และสังคม

7.2 **“คำสาปพระร่วง”** หมายถึง การสาปแช่งให้มีอันเป็นไปตามวาจา/คำพูดของพระร่วงหรือในตำรา หนังสือต่างๆ จะพบคำว่า “วาจาสิทธิ์พระร่วง” ซึ่งมีความหมายเดียวกัน

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

8.1 ทำให้ทราบและเข้าใจในความหมายและบทบาทของคติความเชื่อเรื่องคำสาปพระร่วงที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในพื้นที่ศึกษา

8.2 ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเชื่อเรื่องพระร่วงวาจาสิทธิ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อทางสังคมและการเมืองในพื้นที่ศึกษา

8.3 ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของความเชื่อในเรื่องตำนาน สู่การเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ

8.4 เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการค้นคว้าศึกษาแก่ผู้สนใจ ทางด้านสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา